

Kirjastot, politiikka ja etiikka

Viime aikainen yhteiskunnallinen ja informaatio-tekniinen kehitys on aiheuttanut sen, että Suomessakin on jouduttu pohtimaan uudelleen kirjastolaitoksen tehtäviä ja niiden toteutumista. Yhteiskunnallisessa kehityksessä voimakkaasti vaikuttaneet trendit: markkinavetoinen palvelujen kehittäminen sekä poliittisen päätöksenteon delegoiminen paikallisille toimijoille on näkynyt myös kirjastopalveluissa ja niiden toteuttamisessa. Samalla kehitys kohti verkottunutta informaatioyhteiskuntaa on korostanut kirjasto- ja tietopalveluiden merkitystä sekä sosiaalisena että taloudellisena resurssitekijänä.

Vuoden alussa julkaistiin kirjastopoliittinen ohjelma vuosille 2001-2004. Ohjelman ja sen pohjana olevien selvitysten mukaan yleisten kirjastojen resurssit ovat vähentyneet reaalisesitkin koko yhdeksänkymmentäluvun. Kun sen lisäksi aineistojen hinnat ja ennen kaikkea niiden julkaisuvolyymit ovat kasvaneet, on kirjastolaitoksen toiminnan edellytykset heikentyneet merkittävästi. Tämä toimintaedellytysten reaalinen heikentyminen on näkynyt muissakin julkisissa kirjastotoimijoissa. Tämän lisäksi digitaalisen aineiston jakeluun liittyvät tekniset ja infrastruktuuriset kustannukset ovat lisänneet kirjastojen kuluja ja olleet osin syömässä kirjastoaineistoihin käytettyjä resursseja.

Näyttääkin siltä, että samalla kun Suomen talous on kasvanut ja poliittisessa retorikassa on korostettu informaatiopalvelujen tärkeyttä talouskasvun eräänä veturina, käytännössä tietopalvelua toteuttavat julkiset laitokset ovat menettäneet resurssiaan. Kun tähän ongelmanvyyhteen lisätään julkisen puolen vetovoiman väheneminen työnantajana ja kohta näkyvissä oleva ammattinsa osaavan työvoiman tarve informaatiopalvelualoilla, niin julkisen vallan tuottamista kirjasto- ja tietopalvelusta, niiden resursseista ja tulevaisuudesta on syytäkin kantaa huolta.

Informaation välittämisen ja hallinnan voi palauttaa pelkästään tekniseksi ongelmaksi. Mutta tällainen ratkaisu unohtaa sen, mitä informaatiossa ja sen välittämisessä on olennaisinta. Informaation jakelu ja hallinta on aina myös poliittinen asia, koska tieto on valtaa ja tiedon hallinta on siten aina myös vallankäyttöä. Näyttää myös siltä, että informaatiota hallitsevat mielellään palauttavat sen jakelun tekniseksi ongelmaksi. Tällöin sisällölliset, poliittiset ja eettiset aspektit on helppo unohtaa tai olettaa, että ne hoituvat omalla painollaan.

Yleisen kirjastolaitoksen eräänä alkuperäisenä perusajatuksena Suomessakin oli lukutaidon levittäminen kansan keskuuteen. Mielenkiintoista on, että kirjastolaitos täytyy ikään kuin keksiä uudestaan aikana, jolloin lukutaidon käsite muuttuu sisällöllisesti ja jolloin poliittinen ympäristömme kansainvälistyy samalla kun yhteiskunnan ja tuotannon rakenteet muuttuvat. Kansansivistyksen tehtävä oli antaa ”rahvaalle” välineitä sivistymiseen. Uuden kansansivistyksen tehtävä näyttää olevan medialukutaidon ja kriittisen tiedonhallinnan opettaminen kaikille kansalaisille. Viime aikaisten havaintojen mukaan saattaa olla niinkin, että jopa peruslukutaidon opettaminen voi palata yleisen kirjastolaitoksen tehtäväksi.

Kirjastolaitoksen eräänä ongelmana on ollut, ettei sen kaikkia tuotteita pystytä mittaamaan konkreettisesti ja siten osoittamaan selviä taloudellisia hyötyjä. Nykyaikana resursseja tunnutaan jakavan vain selvästi mitattavien tulosten avulla, pitkäaikaiset ja laadulliset vaikutukset jätetään helposti huomioimatta. Niinpä etenkin yleisillä kirjastoilla on ollut merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä sosiaalistajana. Kirjastolaitos on opettanut jo pitkään niitä tapoja, joita tietoyhteiskunnassa tarvitaan. Kriittinen lukutaito tai laaja-alainen, systemaattinen aineistonhallinta – puhumattakaan sivistyksestä – ovat taitoja, jotka eivät synny nopeasti. Usein ne ovat elinikäisiä tai kulttuurien ikäisiä projekteja.

Yleisen kirjastolaitoksen paradoksi on, että se on samalla sekä elitistinen että demokraattinen laitos. Elitistinen sikäli, että tiede ja taide ovat aina pienen vähemmistön tuottamaa ja harrastamaa. Demokraattinen sikäli, että kirjastolaitoksen tavoitteena on taata korkealaatuisen tieteen ja taiteen harrastusmahdollisuus kaikille kansalaisille. Ja samalla pyrkii takaamaan, kuten Ranganathan asian ilmaisi, että erilaiset dokumentit ja niiden käyttäjät kohtaavat. Käytännössä kirjastotyö on tietysti näiden rajapyykkien välillä tasapainoilemista, toisena ääripäänä populistinen pyrkimys suuriin käyttökuluihin ja toisena ääripäänä yläluokkaisen maun heijastaminen ja varjeleminen omassa toiminnassaan. Suomessa kirjastojen käyttölukujen perusteella tässä näytetään onnistuneen varsin hyvin: vähintään puolet väestöstä käyttää kirjastolaitosta.

Digitaaliseen kirjastotoimintaan siirtyminen aiheuttaa myös täysin uudenlaisia eettisiä ja poliittisia ongelmia. Pelkkä sisällöllinen lukutaito ei enää riitä, informaation kuluttamiseksi tulee osata käyttää ja omistaa myös teknisiä laitteita ja ohjelmistoja. Samalla fyysisen kirjaston tapa hahmottaa kokonaisuuksia ja esittää niitä käyttäjille muuttuu radikaalisti siirryttäessä digitaaliseen aineiston jakeluun ja järjestämiseen. Informaation jakelun ja hallinnan kokonaisuus on muodostunut hyvin monimutkaiseksi prosessiksi. Jotta kirjastolaitoksen perinteinen arvo - taata mahdollisuus kaikille käyttäjille käyttää kaikkia julkaistuja aineistoja ja tietopalveluita - tässä ympäristössä toteutuisi, vaatii se valtavia taloudellisia ja osaamiseen liittyviä ponnistuksia.

Viime aikoina onkin keskusteltu eriarvoisuuden lisääntymisestä informaation käytössä. Ihmisten jakautumisesta A- ja B-luokkaan on olemassa selviä merkkejä ja osin jo empiiristä näyttöä. Tämän jakautumisen analysoiminen ja sen asettamien

haasteiden voittaminen on eräs tehtävä sekä informaatiotutkimukselle että kirjastoalalle. Kuten edellisestä huomaa tämä ongelmakenttä on monipuolinen, siihen liittyy sekä teknisiä, taloudellisia, poliittisia että eettisiä ongelmia. Laajimmillaan siinä on kyse siitä, millaiseksi me haluamme kehittyvän informaatioyhteiskunnan muovautuvan.

Tämän numeron artikkelit käsittelevät informaatiotutkimuksen yhteiskunnallisia ja humanistisia osa-alueita. Informaatio- ja kirjastoalan eettisistä ongelmista uudessa digitaalisessa ympäristössä kiinnostuneiden kannattaa etsiä käsiinsä *International Information & Library Review*'n viime vuoden viimeinen numero 32 (3/4), joka on kokonaan omistettu näiden asioiden tarkastelulle.

Kuopiossa 18.3.2001

Jarmo Saarti